

(I. 347—348) jelenti, hogy ő már lefordította ROBERTSON *Amerika törtériját*, amiről a *B. Magyar Mercurius* előző évfolyamában tájékoztatta a magyar olvasóközönséget. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**A jénai magyar könyvtár.** Míg a hallei magyar könyvtárnak egész irodalma van, a berlini magyar tanulók könyvtára pedig a berlini magyar intézet révén, melynek alkatrésze lett, némileg a köztudatban maradt, addig a jénai magyar könyvtárról eddig kevés szó esett. Pedig megérdemli, hogy számontartsuk, nem csupán azért, mert mintegy kétezer, a magyar tudományos és szépirodalom javából összeválogatott kötetével nem lebecsülendő értéket képvisel, hanem azért is, mert alapításának körülményei a magyar külföldi tanulmányozás történetének legszebb lapjaira tartoznak és igen értékes módon jellemzik a szabadságharc utáni évtizedek lelki világát is. Német- és tótteredű magyarországi ifjak tesznek bizonyosságot alapítólevelében izzó magyar öntudatukról és áldozatos hazaszeretetükről.

A könyvtár alapszabályait maguk az alapítók állították össze. Ma csak a hivatalos német fordítás áll rendelkezésre,<sup>1</sup> bár éppen ez értesít róla, hogy az eredeti példány magyarnyelvű volt és a *Catalogus bibliothecae Hungarorum* c. könyvalakú leltár 3—5. levelein volt olvasható. Erről a Catalogusról még szó lesz az alapszabályokban is, úgylátszik azonban, hogy idők folyamán a leltár helyett cédulakatalógust kezdtek alkalmazni és a régi leltár, benne a magyar alapszabályokkal, elkallódott. A most ismertetendő alapítólevelél szövegét így németből kellett visszafordítani. Ez a nagyon érdekes könyvtártörténeti dokumentum így hangzik:

Tudatában annak, hogy milyen jól esik a drága haza nevére átmelegedő léleknek, ha külföldön sem kell nélkülöznie a hazai nyelv hangjait, valamint annak, hogy a haza nyelvén írt könyvek olvasása nem más, mint a haza hangjának hallgatása, amely annál jótévőbb és hasznosabb, minél inkább a szaktanulmányok idegen nyelve foglalja el a hazai nyelv helyét és végül, mert elengedhetetlennek tartjuk, hogy tájékozódjunk a hazai művelődés állapotáról és haladásáról úgy, amint azt a magyar irodalom reprezentálja, mi, alulírottak megállapodtunk benne, hogy ezen az egyetemen megvetjük egy magyarnyelvű könyvgyűjtemény alapjait. Ezt abban a biztos hitben tesszük, hogy az utánunk jövő honfitársak kezdeményezésünket felkarolják és erejük mértéke szerint továbbfejlesztik. Csak így válhatnak

<sup>1</sup> A jénai egyetemi könyvtár levéltárában. A kötet belső címe: Akten, betr. Angebote und Erwerbungen von geschlossenen Bibliotheken, geheftet und katalogisiert 1939. A külső hátcím: Erwerbungen der Bibliothek. Apelt—Schmid. 1851—1888. Az alapszabályok német fordítása e kötet 9. ügyszerabja és a 61. számozott levélen kezdődik.

ugyanis a könyvtár a hazafias szellemnek ama tápláló és üdítő forrásává, mellyé tenni hőn kívánjuk.

E bevezetést nyomon követik az alapítók részletes rendelkezései:

1. Egyhangú határozatunk, hogy a könyvtár kizárólag magyar irodalmi termékeket foglaljon magában, ünnepezt íróink műveit, amelyek magyar nyelven vannak írva.

2. A könyvtárat az egyetem könyvtárnokának, Prof. Dr. C. W. GOETLING titkos tanácsos úrnak legfőbb felügyelete alá rendeltük. Ugyanő szíves volt könyvtárunknak az egyetemi könyvtár helyiségeiben meghatározott helyet rendezni be, hol az egyetemi könyvtár állományába be nem sorozva, annak könyveitől elkülönítve áll.

3. Mindenkor az itt tanuló magyar diákok döntsék el szótöbbséggel, hogy mely új könyvek szerzendők be.

4. Az egyetemi könyvtárnok úr oldalára sorainkból könyvtárosjegyzőt választottunk (az utóirat helyesbíti: custost), akinek kötelességévé tettük, hogy

a) sajátkezüleg könyvet vezessen, amelybe pontosan feljegyeztessenek a könyv- és a pénzadományok, az ajándékozók neve, a könyvek címe és könyvtári száma, általánosságban a könyvtár mindenkori állománya és gyarapodása;

b) a könyvtár „*Bibliotheca Hungarorum*“ nevét a könyvek címlapjára, a könyvtári számot pedig a hátoldalra vezesse be. (Az utóirat megjegyzi, hogy a könyvek tulajdonosát a custos annak a címkének a beragasztásával jelölje meg, amelyet az alapítók erre a célra csináltattak);

c) a custos a könyvtárt érintő minden kérdésben az egyetemi könyvtárnokkal egyetértésben járjon el;

d) a bevett pénzt a custos nyugta ellenében az egyetemi könyvtárnoknak (utóirati igazítás: az egyetem gazdasági hivatalának) adja át. Ezek a nyugták megőrzendők;

e) a könyvtár minden bevételéről és kiadásáról a custos pontos számadást vezessen és ezt a jegyzőkönyvbe vezesse be. Ügyviteléről minden félév végén tegyen jelentést a Jénában tanuló magyaroknak és az egyetemi könyvtárnoknak, előbbieik hiányában csak az utóbbinak;

f) ha Jénából távozni szándékozik; ezt honfitársainak idejében jelentse, hogy az iratok, különösen a számadások, utódjának rendben átadhatók legyenek. Végül

g) tegyen meg a mindenkori custos mindent, ami módjában áll, a könyvtár felvirágoztatása érdekében. Ezen a téren sokat lehetne elérni Jénán átutazó honfitársaknál, vagy otthoni hazafiaknál.

A befejező mondatok így hangzanak:

E könyvtárt egyhangulag feloszthatatlannak nyilvánítjuk. Sem egyes könyveit nem szabad, tehát magán- vagy nyilvános könyvtárak állományába sorozni, sem az egész könyvtárt nem szabad a jénai egyetemről, amelyen alapítottuk, valaha is elválasztani.

Ezek azok az alapelvek, amelyeket alulírottak a jénai magyar könyvtár alapításánál szem előtt tartottunk. Ismerjük a német egyetemeken uralkodó viszonyokat, ismerjük azoknak a könyvtáraknak a sorsát is, amelyeket más német főiskolákon alapítottak magyar tanulók, a fenti alapszabályok megállapításánál mindezt szem előtt is tartottuk. Veletek szemben, Utódaink, akik ugyanannak az országnak vagytok fiai, amelyhez tartozhatni nekünk büszkeségünk, az a leghőbb kívánságunk, hogy építsetek tovább azokon az alapokon, amelyeket mi itt megvetettünk. Kezdeményezésünk ugyan csekély, a Ti kitartó munkátok eredményeként azonban növekedni és erősödni fog. Jéna, 1857. augusztus 1.

Utóiratban, néhány nappal későbből keltezve, úgylátszik az illetékesekkel folytatott tanácskozások eredményeként, a már előhozottakon kívül még néhány kiegészítést függesztettek az alapokmányhoz. Így az utóirat 2. pontja elrendeli, hogy célszerűségi okból a nyilvántartási könyv nyelve a német legyen, a 3. pont, hogy könyvkölcsönzésnél az egyetemi könyvtár idevonatkozó rendje érvényes, hogy végül a 6. pont még egyszer leszögezze:

... kijelentjük könyvtárunk teljes függetlenségét az egyetemi könyvtártól, mint olyan alapítványét, amelynek gyarapítása szabadon megajánlott, magyar eredetű, nem pedig egyetemi pénzekből történik. Jéna, 1857. augusztus 18.

Az alapítólevél aláírói:

Dr. Burgovsky János, dr. Világosvári Bohus István, Bohus László, Czéner J., Kolbenhayer Soma, Goldberger David, Philadelphy Mor, Püspöky Dán., Vajna Ádám, Weiss Soma.

Az alapokmány német hivatalos fordítását dr. BÖRNER, az egyetemi hivatal vezetője, 1879. szeptember 26-án hitelesítette.

Felemelő és szinte megrendítő ebben az alapokmányban az, hogy német és tóthangzású nevek tulajdonosai, többnyire hittanhallgatók, tehát a népi rétegekhez különösen erős szálakkal kapcsolódó fiatal akadémikusok a német nemzeti öntudatnak akkor is fellegetében, a jénai egyetemen, a csak nyolc évvel előbb legyőzött, az önkény igájában nyögő Magyarországot büszkén vallják hőn szeretett hazájuknak, a magyar nyelvet e haza nyelvének, a magyar írókat ünnevelt íróiknak, a magyar irodalmat tápláló és üdítő forrásnak. Magyarul szerkesztik meg a kizárólag magyarnyelvű művek befogadására alapított könyvtár alapítólevelét és magyarul írják alá nevüket is. Abban a korban, amikor Bécs kísérleti ballonja, a pátens megosztja, nemzeti-egységi ellentétet szítva, a magyar evangélikusok egységét, ez a jénai alapítólevél előreveti a pátens bukásának árnyékát.

Az egyetemi könyvtár aktái közt ugyanott, ahol az alapokmány német szövege őriztetik, de néhány lappal előbb,<sup>2</sup> egy kettéhajtott fehér ívre írva, megtaláljuk az újonnan alapított könyvtár legkorábbi állományjegyzékét, úgy amint e könyveket az alapítók 1857. augusztus 19-én, tehát az alapítólevél aláírása utáni napon, az egyetemi könyvtár őrizetébe adták. A lista 51 művet sorol fel 56 kötetben, köztük Vörösmarty, Kisfaludy Sándor és Károly, Kölcsey, Kazinczy minden munkáit, Horváth Mihály Magyarok történetét, Ballagi magyar-német szótárát, Erdélyi népköltési gyűjteményét, Ipolyi magyar mitológiáját stb., azaz a kor magyar irodalmának sok hozzáértéssel



*A jénai magyar könyvtár exlibrise.*

és jó ízléssel kiválasztott nagyobb csoportját. A felsorolás végén még megtudjuk, hogy egy Vörösmarty-arckép is a könyvtár e legkorábbi állományához tartozott.

Ez az egyetlen ú. n. Ablieferungsverzeichnis maradt meg. Nyomon akarva követni a könyvtár gyarapodását, egyetlen forrásként így az egyetemi könyvtár szerzeményezési naplójára vagyunk utalva. Tíz év múlva merülnek itt fel az első adatok. Az 1868. év szerzeményei közt, az 579.-től a 772. sorszámig, abc-rendben, Abonyitól Zsoldosig, majd 1869-ben, 613. és 718. sorszámok közt, szintén névsorban, Aca-demiától Vörösmartyig találunk rá a jénai magyar könyvtár könyveinek egy-egy nagy csoportjára, az előbbiben csupa nyolcadretű könyvre, az utóbbiban folió, negyed- és nyolcadretűekre, mindenütt annak a megjelölésével, hogy a könyveket a Jénában tanuló magyar

<sup>2</sup> Az 59. levél mindkét és a 60. első oldalán.

hallgatók helyezték a könyvtárba. Ügylátszik az első tíz évben, miközben a könyvállomány igen szépen gyarapodott, a könyveket az egyetemi könyvtár nem szerzeményezte, hanem az egész magyar könyvtárt a magyar custosok kezelték. Az 1867—68 körüli években azonban vagy nem került alkalmas magyar custos, vagy senki sem akarta az ezzel a megbízással járó terhet vállalni, mert úgy látjuk, hogy a magyar hallgatók kezéből a könyvállomány őrzése most már teljesen az egyetemi könyvtárba került. Erre vall a könyveknek két csoportban, a szerzők névsora és a könyvek alakja szerinti rendben, az egyetemi könyvtár beszerzési naplójába való kerülése. Bár ezután is gyarapszik a könyvtár, magyar custos tevékenységének a könyvek kezelésében ezután nincs semmi nyoma sem.

Az egyetemi könyvtár mintaszerűen tett eleget kettős feladatának, amely magyar könyvek katalógizálását, valamint őrzését és karbantartását írta elő számára. A könyvtár egyik száraz és világos helyiségében vannak felállítva folió, negyed- és nyolcadréta alakú csoportokban a kifogástalanul kötött könyvek. A hallei magyar könyvtár sokkal nagyobb ritkasági beccsel rendelkező kötetei, annak ellenére, hogy őrének a Kassai-alapból anyagi eszközök is állnak rendelkezésére, sokkal félreesőbb helyen, kettős sorokban vannak felállítva.

A katalógizálás alapja a cédulákra írt helyrajzi katalógus. Ennek alapján szerepelnek a jénai magyar könyvtár könyvei mind az egyetemi könyvtár abc-katalógusában, mind szakkatalógusában. Ezen a téren is szembetűnik Jéna előnye Halle felett, hol a magyar könyvtár könyvei pusztán egyetlen, a könyvtárosok szobájában álló, abc-katalógusba vannak a helyrajzi katalóguson kívül felvéve.

A helyrajzi katalógus folió-része a Vasárnapi Újság 1857. folyamával kezdődik és mindössze tíz sorszámra terjed. A negyedréti csoport ugyancsak magyar időszaki iratok 1858-i folyamaival kezdődik és ötven sorszáma van. Legnagyobb persze az állomány nyolcadréti csoportja, összesen 727 sorszám. Vörösmarty Mihály Minden munkáival kezdődik (I—X. kötet, Pest: 1845—47) és Kisfaludy Sándor és Károly, Kölcsey, Kazinczy, Arany, Kerényi, Jósika, Eötvös J. és a többi e korbéli írók műveinek többnyire összes kiadásaival folytatódik, a kiadás évéül többnyire a negyvenes évek valamelyikét tüntetve fel.

A helyrajzi katalógus lapjain a következő szövegek valamelyike áll:

Abgeliefert sub numero... Verein hier studierender Ungarn.

Abgeliefert sub numero... In Jena studierende Magyaren.

Az alapítás utáni években még egyesületbe tömörülve gyarapították a magyar hallgatók könyvtárukat, míg később más egyes beszolgáltatók szerepelnek.

Bár a mai *Bibliotheca Hungarica* (az alapítólevéltől eltérően tehát nem a határozottabb *Bibliotheca Hungarorum*) helyrajzi katalógusa mindössze 787 művet tüntet fel, a sorozatos művek nagy számára való tekintettel a könyvtár mai állományát mégis 2000 kötetben jelölhetjük meg.

Ajándékozási bejegyzések, vagy ajánlások igen ritkák és kevesetmondóak.<sup>3</sup> Ügylátszik, a könyveket a jénai magyar diákok vették.

Legnagyobb részében a könyvtár a XIX. század második harmadának magyar irodalmi emlékeit őrzi jó állapotban levő összes kiadásokban. Mai becsét is ez adja meg. Megvannak benne továbbá a Magyar Tudományos Akadémia kiadványai nagyobb részükben. Jó katalógusai és áttekinthető raktározása folytán a gyűjtemény könnyen használható. Ha a jénai egyetemen valaha is valamilyen magyar tudományos intézet, vagy lektorátus felállítására kerülne a sor, annak a jénai magyar könyvtár már mai állapotában is igen értékes segéd-eszköze lenne.

BUCSAY MIHÁLY.

**Magyar vonatkozású történeti könyvtár Jénában.** A jénai egyetemi könyvtár egyik különgyűjteménye, a BUDER-féle, figyelmet érdemel könyvtárosi és történetírói szempontból egyaránt, mert XVII. és XVIII. századi magyar vonatkozású külföldi nyomtatványanyaga egyike a leggazdagabbaknak. Alapítója, BUDER CHRISTIAN GOTTLIEB STRUVE tanítványaként és munkatársaként fiatalon került 1722-ben a jénai egyetemi könyvtár élére, majd 1738-tól STRUVE jogi és történeti tanszékét örökölte. A *Bibliotheca historica selecta* és a *Bibliotheca juris selecta* kiadásában STRUVEVAL való együttműködése mellett gazdag egyéb irodalmi működést fejtett ki a jogtörténet és a politikai történet területén.<sup>1</sup> Még becsesebb mintegy 18.000 kötetre rúgó történeti és jogtörténeti szakkönyvtára, amely bizonyos vonatkozásban a gyűjtő haláláig (1763) a leggazdagabbak közé tartozik. Magyar vonatkozásban nagyon jól kiépült a Thököli-féle felkelésre és a Rákóczi szabadságharcára vonatkozó egykorú külföldi irodalom csoportja.

BUCSAY MIHÁLY.

<sup>3</sup> Pl. Sárosi Gyula: Az én Albumom. Pest, 1857. 4<sup>o</sup>, helyrajzi katalóguslapján kitűnik, hogy a könyvet nemes Fábíán László ajándékozta a magyar könyvtárnak. A könyvtár szinte egyetlen nem magyarnyelvű művének, Péczely József: Summarium Historiae Recentioris Europae. T. I. Debrecen: Tóth, 1827. fedelén belül ez olvasható: Orvos Doktor Tekintetes Tormássy Lajos Urnak, mint igen tisztelt Kedves Attyafiának a Szerző (helyrajzi száma: 562a).

<sup>1</sup> Műveinek jegyzéke: J. Chr. Adelung: Fortsetzung und Ergänzungen zu Chr. G. Jöchers allgemeinem Gelehrten-Lexicon, 1. kötet, 2364—2367. I. Életrajza: J. Chr. Fischeri Memoria divis manibus Chr. G. Buderii dicata, Jena 1788.